

SUMQAYIT ŞƏHƏR S.VURĞUN ADINA

MƏRKƏZİ KİTABXANA

Dünyanı ürəyimizdən görək

(Fiziki qüsurlu insanlara həsr olunmuş metodik vəsait)

Tərtibçi: **Axundzadə N.**

Redaktor: **Əhmədova Y.**
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Fiziki qüsurlu şəxslərə kitabxana xidmətinin təşkili:
metodik tövsiyələr / tərt. ed.Axundzadə N; redaktor: Y.
Əhmədova; S.Vurğun ad. Mərkəzi kitabxana -Sumqayıt, 2021

Tərtibçidən

Son dövrlər əsaslı inkişaf yolu keçmiş ölkəmizdə sosial, iqtisadi, mədəni sahədə həyata keçirilən dövlət siyasətinin əsas prioritetləri sırasında məhdud fiziki imkanlı şəxslərə qayğı mühüm yer tutur. Cəmiyyətin bu həssas təbəqəsinə diqqət və qayğı göstərilməsi sadəcə dövlət siyasəti olmamalı, onların cəmiyyətə inteqrasiyası üçün əlindən gələni etmək hər bir vətəndaşın da insanlıq vəzifəsinə çevrilməlidir. Və bu cəhətdən elm, informasiya və mədəniyyət mərkəzi olan kitabxanalarımızın da qarşısında mühüm vəzifələr durur. Təqdim olunan bu metodik vəsaitdə fiziki qüsurlu və sağlamlıq imkanları məhdud insanlarla kitabxanada görülə biləcək işlərin istiqamətləri, kitabxanaçının bu insanlara yanaşma tərzi, onlar üçün faydalı ola biləcək müalicəvi və kütləvi ədəbiyyatlar, habelə bu insanların asudə vaxtının daha səmərəli keçirilməsi məqsədilə təşkil oluna biləcək ənənəvi və yeni tədbir formaları haqqında fikirlər öz əksini tapıb. Vəsaitdə eyni zamanda bu işin təşkili ilə əlaqədar kitabxanaçılar üçün metodik tövsiyələr və könüllülərin əməyindən istifadə imkanlarının istiqamətləri barədə təkliflər öz yerini alıb.

“Ən böyük qələbə özünə qalib gəlməkdir”

Platon

Hər bir insan rahat, firavan və ən əsası sağlam yaşamaq istəyir. Amma bu təbii istəkdən ömürlük məhrum olan, əlil insanlar da var. Fiziki qüsurları olan belə insanlar həyatda öz yerlərini tapmaqda, konkret sənətə yiyələnməkdə, yaxud istedad və peşə bacarıqlarını ifadə etməkdə çətinliklərlə üzləşirlər. Məşhur bir filosofa görə hər insanın xüsusi istedadı var. Əsas məsələ həmin istedadı üzə çıxarmaqdır. Bu xüsusiyyət insanın dilinə, dininə, irqinə görə dəyişmədiyi kimi xarici görünüşünə görə də dəyişmir.

Əlilliyi olan insanlara ən böyük azlıq kimi baxılır, lakin əksər azlıqlardan fərqli olaraq buna üzvlük hər zaman açıqdır: Bizlərdən hər hansı birimiz qəza, xəstəlik və yaşlanma səbəbindən istənilən zaman bura üzv ola bilərik. Yəni hər bir sağlam insan bir anda qəza vasitəsilə gözlərini itirərək dünya işığından, ayaqlarını itirərək yeriyib yüyürməkdən məhrum ola bilər. Biz gündəlik həyatımızda belə hadisələrlə, bu cür insanlarla rastlaşırıq. Eyni zamanda həyatda fiziki cəhətdən şikəst olan insanların bəziləri anadangəlmə lal, kar, kor, şikəst qolsuz, əlsiz və sair formada doğulurlar. Belə insanlara həssas yanaşılmalıdır. Dar düşüncəli insanlarımız olur ki, belələrini görəndə gülüb keçirlər, bəziləri isə o insanları görəndə göz yaşlarına sahib ola bilmirlər. Hər iki yanaşma tərzi səhvdir. Rəhmdil olmaq qarşıdakı insana qarşı diqqətli olmaqdır, onun acizliyini, çarəsizliyini özünə hiss etdirəcək əndazədə olmamalıdır. Ona görə də taleyinə əlillik yazılan bu insanların da cəmiyyət üçün nə qədər önəmli olduqlarını, bir ailənin dərdi olmaqdan çıxıb bu cəmiyyətin fərdi olduqlarını hiss etdirmək, onları diqqət və qayğı ilə əhatə edib cəmiyyətə inteqrasiyasına yardımçı olmaq hər birimizin vətəndaşlıq borcudur.

Azərbaycanda və dünyada əlilliyi olan insanlar və uşaqlarla bağlı məlumat:

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının hesablamalarına görə 1 milyardan artıq insanda (dünya əhalisinin təqribən 15%-i) əlilliyin müəyyən forması³ var və bu əlillik formalarının yalnız 5%-i anadangəlmədir. Ötən il UNICEF-in sifarişi ilə Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlarla bağlı tədqiqatlar aparılmışdır.

Bu sahədə dəqiq məlumat əldə etmək çətin olsa da təxmini olaraq müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda əhalinin 5.6 %-ni əlilliyi olan şəxslər təşkil edir ki, onlardan 2.6%-i uşaqlardır.

Bu göstəricilər beynəlxalq səviyyədə qəbul olunan hesablanma göstəriciləri ilə müqayisədə aşağıdır. Beynəlxalq səviyyədə qəbul olunan hesablamaya əsasən ümumi əhalinin (orta və ağır dərəcəli əlilliyi olan) 15 %-ə, uşaqların isə 5.1%-ə qədəri ola bilər.

Yalnız Azərbaycanda deyil, əlilliyi olan uşaqlarla bağlı dəqiq statistik məlumatın əldə edilməsi global məsələdir.

2015-ci il üzrə Qlobal Monitoring Hesabatının əsas nəticələrinə görə orta gəliri aşağı olan ölkələrdə əlilliyi olan uşaqlara dair əksər məlumatlar təqribi hesablamalara əsaslanır.

Bəzi ölkələrdə əlilliyi olan uşaqların 90% -i məktəbə getmir.

1983-1992-ci illərdə Beynəlxalq Millətlər Təşkilatı təqdirəlayiq bir layihəyə imza atdı – bəşər tarixində ilk dəfə Əlillər Onilliyi həyata keçirildi. Dünya ölkələrini əhatə etmiş tədbirin yekunu olaraq, BMT Baş Assambleyası dekabrın 3-nü "Əlilliyi olan insanların Beynəlxalq günü" və ya "Beynəlxalq Əlillər Günü" (International Day of Disabled Persons) kimi qeyd olunması haqqında Bəyannamə qəbul etdi. Məqsəd ictimai həyatın bütün sahələrində əlillərin hüquqlarını təşviq etmək, geniş ictimaiyyətin diqqətini onların problemlərinə yönəltmək idi.

Əlillik nədir, əlil kimdir? Xəstəlik və qocalıq nəticəsində əmək qabiliyyətini itirərək həyat məhdudiyəti azalan insanlarda əlillər. Sadəcə bu deyil. Nə yazıq ki, anadangəlmə əlil doğulan insanlar da var. Fiziki, əqli, duyğu və ya psixi xəstəliyi nəticəsində əlil adamın həyat qabiliyyəti, yaşam imkanları məhdud olur.

Cəmiyyətdə diqqətə ehtiyacı olan bu insanları aşağıdakı qruplara bölmək olar:

- **Uşaqlar**
- **Böyükler**
- **Qarabağ əlilləri**

Azərbaycanda əlillərə münasibət sahəsində sosial siyasət –həyatda və cəmiyyətdə onların fəal iştirak etməsi imkanlarının genişləndirilməsinə, maddi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmişdir.

Kitabxanada əlillərlə bağlı görülməli işlər:

Əlil insanlar arasında incəsənətə, ədəbiyyata meyli, sənət qabiliyyəti olanlar az deyil. Daha çox duyğularla yaşayan, könlünün bəsirət gözü ilə həyata tutunan bu insanların heç də hamısı öz qabiliyyətlərini üzə çıxarmır, utancaqlıq səbəbindən bəzən illərlə istedad və bacarıqlarını daxildə saxlamağa məcbur olurlar. Buna baxmayaraq ölkəmizdə də fiziki qüsurları olmasına rəğmən incəsənətin müxtəlif növləri ilə, rəssamlıqla, ədəbiyyatla, musiqi ilə yaxından məşğul olan, tanınan insanlar var.

Cəmiyyətdə müxtəlif kateqoriyalı əlillər var:

Eşitmə məhdudiyəti olanlar – onlar dodaqdan oxuya bilirlər. Kitabxanaçı çox asta bir şəkildə ona izahat verməlidir. Məlumatlar aydın və sadə şəkildə təqdim edilməlidir.

Görmə məhdudiyəti olanlar: Bu insanlarla ilk öncə ekskursiya təşkil etmək olar. Onları əhatə edən mühitlə təmaslı tanışlıq. Yəni onlarda görmə olmasa da ən azı təəssürat yaranmalıdır. Mühit ilə tanış olduqda artıq asan bir şəkildə kitabxanaya daxil ola bilərlər.

Fiziki məhdudiyəti olanlar: Bu cür insanlarla onlayn şəkildə əlaqə yaratmaq, onları maraqlandıra biləcək kitabları **e- maillərə** göndərmək olar. Fiziki qüsurlu insanlara köməklik edə bilmək üçün hər şeydən əvvəl qüsurlu insanların psixologiyasını bilmək lazımdır. Onların hansı hərəkətdən, davranışdan xoşları gəlib gəlmədiyini bilmədən yəni, onların dünyasını tanımadan fiziki qüsurlu insanlara köməklik etmək çox çətinidir. Məhz onlarla

keçirilə biləcək görüş, müəzərə zamanı psixoloqun iştiraki vacibdir.

Əlillərlə işi necə qurmaq: Peşəkarlarla işləmək

Hər bir kitabxana öz oxucularına nəzər yetirməli, onlar arasında fiziki qüsurlu, əlil insanların olduğunu dəqiqləşdirməlidir. Bu problemi yaşayan insanları kitabxanaya cəlb etmək, müəyyən fəaliyyət sahəsində **uğur qazanan əlil insanlarla əlaqə yaratmaq**, onlarla görüşlər keçirtmək. Keçirilən tədbirlərdə bu insanların həyatda yaşamaq stimulu nədir, verilmiş ömür payını mənalı yaşamaq üçün nələr etmək olar, təcrid olunmanı cəmiyyətə inteqrasiyaya dəyişmək, ətraf mühitlə təmasda, insanlarla ünsiyyətdə olmaq və sair bu kimi vacib məqamlara toxunmaq olar.

Hüququmuzu bilək –Tədbirlərə hüquqşünasların cəlb olunması. Hüquq mərkəzi ilə əlaqəli iş görmək. Fiziki qüsurlu insanlara hüquqlarını başa salmaq, onları maraqlandıran sualları cavablandırmaq.

Əməkdaşlıq: Əlillərlə işləyən təşkilatlar varsa onlarla, ən əsası məktəblərlə əlaqə saxlanmaq olar. Xüsusilə inklüziv təhsil sistemi tətbiq olunduğuna görə bu sistemlə işləyən müəllimlərə müraciət etmək məqsədəuyğun olardı.

Könüllülərlə iş: Hər bir kitabxananın təbii fəal oxucuları olur. Bunlar könüllülər də ola bilər. Kitabxana daxilində sorğu aparmaq olar. Kitabxananın yerləşdiyi ərazilərdə əlil varmı və onları mütaliyəyə necə cəlb etmək olar? Təbii bu insanlar çox həssas olur. Və yanaşma tərzində çox ehtiyatlı olmaq gərəkdir. Yəni normal insanların fiziki qüsurlu insanlara yanaşma tərzini, göstərdiyi diqqət yazığı gəlmək həddində olmamalıdır. Bu həmin insanlara köməkdən çox ziyan verə bilər. Ona görə də bu cəhətə diqqət yetirmək vacibdir.

- **Hər əlil insana sağlam biri kimi yanaşmaq**
- **Onlarla hamı kimi fikir paylaşmaq**
- **Onların fikirlərini, arzularını dinləmək**
- **Onlarla edilən söhbətdə motivasiya yaratmaq**
- **Kitablarla müalicə üsulu ilə bu insanlara kömək etmək**

Əlillərin kitabxanaya gəlişində də könüllülərin köməyindən istifadə etmək olar.

Kitabxanaçı: Əlillər fiziki və ya zehni qüsurları olan insanlardır, buna görə gündəlik işlərdə çətinlik çəkirlər. Onlara kömək edə biləcəyiniz bir çox yol var. Xüsusi seminarlar keçirilə bilər və bu seminarlarda kitabxana əməkdaşlarına əlillərlə işi necə qurmaq haqqında məlumat vermək olar. Həmçinin seminara psixoloq da dəvət etmək mümkündür. Çünki bu insanlar çox həssas olduqlarına görə ən xırda bir nüanslar belə onlara pis təsir edə bilər.

Bunun üçün kitabxanaçı nəyi bilməlidir:

- Əlillərlə hər hansı bir mövzunu müzakirə edərkən düzgün sözlərdən istifadə edilməlidir. Bəzi sözlər əvvəllər norma sayılırdı, amma indi köhnəlmiş və hətta təhqiramiz hesab edilə bilər. İlk addım əlil insanlara kömək etmək istəyirsinizsə düzgün sözlərdən necə istifadə edəcəyinizi öyrənməkdir.
- Əlillərdən bəhs edərkən, xüsusi şərtlərə görə şəxsiyyətlərini vurğulamaq daha nəzakətlidir. Məsələn, "əlil arabası istifadəçisi" və ya "istifadəçi əlil arabasından istifadə edir" deyə bilərsiniz.
- Bəzi müvafiq ifadələr artıq köhnəlib və hətta təhqiramizdir. "Dilsiz" sözü danışa bilməyən insanları ifadə etmək üçün istifadə olunurdu, amma indi "danışa bilmir" ifadələrini istifadə etmək lazımdır.
- Əlil arabasında olan biri ilə danışırınsınızsa, oturun ki, sizə baxmaq üçün boyunlarını qaldırmayınlar.
- İnsanların kompüterlərində və ya telefonlarında oxuya biləcəyi məqalələri seçin.

Əlillərin terapiyası, yəni kitabla terapiya

Kitabla terapiyanın əhəmiyyəti böyükdür və hətta sağlam insanların mənəvi rahatlıq məqsədilə buna ehtiyacı var. Belə adda bir tədbir forması yoxdu. Amma bu formanı tətbiq etməklə həmin insanlarda mənəvi aləmlərini rahatlatmaq, həyata bağlanmaq üçün onlara dəstək olmaq olar.

Kitab terapiyası nə üçündür:

- Fiziki qüsurlu insanları həyata bağlamaq
- Digər insanlar kimi onların da mütaliyəyə ehtiyacı olduğunu hiss elətdirmək
- Kitablara vasitəsilə onlarda yaşamaq həvəsi oyatmaq
- Kitablara onlara gülməyi, eyni zamanda ağlamağı öyrətməlidir

Müalicəvi ədəbiyyat

Ədəbiyyat elə cazibədar sahədir ki, seçilən ədəbiyyatın həmin insanın mənəvi keyfiyyətlərində rolu böyükdür.

Klassik ədəbiyyat – Klassik ədəbiyyatı oxuduqca başa düşürsən ki, oxuyanlar ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif sahələri haqqında məlumat əldə edə bilirlər. Klassik yazarlarımıza müraciət etməklə insan mənəvi aləmini işıqlandırır, eyni zamanda psixoloji sarsıntılardan uzaqlaşır.

Dedektiv və fantastika -Bu tipdə olan ədəbiyyatlar insanları real həyatdan ayırır.

Poeziya – Bu ədəbi janr nümunələri depressiyaya düşmüş insanlara kömək edə bilər. Kitabxanaçı düzgün şeir nümunəsi seçməkdə onlara yardımçı olmalıdır.

Nağıl və şifahi xalq ədəbiyyatı – hiperaktiv uşaqların, yeniyetmələrin tərbiyəsində rolu böyükdür.

Satirik ədəbiyyat – Satira insanlarda stresi azaldır.

Əlil insanlarla hansı formada tədbirlər təşkil etmək olar:

- Ekskursiyalar
- Məruzələr, leksiyalar təşkil etmək, əlil insanlarla iş qurmağa çalışmaq, onlarda mütaliyəyə maraq oyatmaq.
- Kitabxana daxilində onlar üçün məşğuliyyət də təşkil etmək olar. Bura şahmat, şaşki, toxuma, tikmə, şəkil çəkmə aid ola bilər. (xüsusilə uşaq kitabxanaları). Təbii bu işlə məşğul olan mütəxəssis dəvət etmək olar.
- Kompüterdən istifadə etməyi və s. təşkil etmək

Sərgi - İlk olaraq **“İnan, sən tək deyilsən”** başlıqlı sərgi təşkil etmək olar. Sərgidə fiziki qüsurlu insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün görülən işlərdən, dövlət tərəfindən onlara göstərilən qayğıdan, əlillərin cəmiyyətə inteqrasiya olunmasından bəhs edən kitablara, dövrü mətbuat əks oluna bilər. Habelə sərgidə çalışmaq lazımdır ki, tanınmış insanlar, yəni əlilliyi ola-ola, bu həyatda uğur qazanmağı bacaran, ətrafdakı insanlara heç də zəif olmadığını göstərən insanlar haqqında bədii və publisistik ədəbiyyatlar, dövrü mətbuatda gedən materiallar təqdim olunsun.

Səyyar kitabxana xidməti – Kitabxanaya gəlmək məhdudiyəti olan insanlar üçün səyyar kitabxana xidməti çox əlverişlidir. Səyyar xidmət zamanı fiziki qüsurlu insanları dünyada baş verən yeniliklərlə, elmi texniki nailiyyətlərlə, informasiya texnologiyalarına aid ədəbiyyatlarla tanış etmək məqsədilə kitabxana tərəfindən hazırlanmış informasiya xarakterli **“Yeni kitablara”** adlı məlumat nəşrlərinin təqdim olunması məqsəduyğun olardı. Səyyar xidmət zamanı kitabxanaçılar tək yaşayan, kimsəsiz qocalar, müharibə veteranları üçün evlərdə fərdi oxu saatları təşkil edə bilərlər. Təbii kitabxanaçı əvvəlcədən həmin insanlar haqqında məlumat əldə etməli, onların maraqlarını, fikirlərini öyrənməlidir.

Virtual sərgi – Aşağıdakı adlar altında sərgi keçirmək olar. Çalışmaq lazımdır ki, adlar tədbiri açsın. Məsələn:

- “Uğura doğru sərbəst”
- “Ürəklə görmək və duymaq”
- “Ağ kitab”
- “İşığa can atan arzular”

Sərgidə çalışmaq lazımdır ki, “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları”, “Əlilliyi olan insanların hüquqları haqqında beynəlxalq konvensiya”, Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, Əlilliyi olan insanların əmək hüquqları “ və digər rəsmi sənədlər də öz əksini tapsın.

Virtual ekskursiyalar – video çarxlar, ya da slayd təqdimatlar vasitəsilə nümayiş etdirilir. Virtual ekskursiyalar əsasən kitabxanada mövcud olan resurslar - kitab, qəzet, jurnal, onlayn resurslar, audio kitablar, məlumat bazaları, bir sıra mədəniyyət müəssisələri, muzeylər, tarixi abidələr haqqında təşkil edilə bilər. Belə ekskursiyalar məhdud imkanlı uşaqlar üçün həm Azərbaycanın, həm də dünyanın qabaqcıl kitabxanaları, ənənəvi və elektron resursları, məlumat bazaları və bir sıra mədəniyyət müəssisələrinin, muzey mərkəzlərinin unikal memarlıq abidələri ilə yaxından tanış olma imkanı yaradacaqdır.

İnsanlar arasında sorğu aparmaq olar. Bu sorğu ilə bağlı kitabxana oxucuları arasında

- Əlillərə hansı üsullarla kömək etmək olar?
- “Sizin fikrinizcə cəmiyyətdə əlillərə münasibət necədir?”

sualları ilə müraciət edərək onların fikrini öyrənmək olar. Aparılan sorğu nəticəsində kitabxanaçı kitabxanaya könüllü insanların cəlb olunmasını təşkil edə bilər ki, onlar əlillər üçün müxtəlif səpkili tədbirlərin təşkil olunmasında kitabxanaçılara yaxından kömək edə bilərlər. Bunun üçün kitabxanada **Əlillərin** kartotekası ilə bərabər bu işdə yardımçı ola biləcək **Könüllülərin** də kartotekasını yaratmaq olar.

Kataloq - Əlillər və yaxud fiziki qüsurly insanlar üçün kataloq yaratmaq olar. Kataloqda nələrə əks etdirmək olar. Məsələn:

- Əlillərin sosial hüquqları
- Bədbəxt hadisə nəticəsində aldığı zədəyə görə sığorta ilə bağlı məlumat
- Əlillər üçün güzəştlər
- “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları” haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu
- Digər xəstəlik nəticəsində əldə edilmiş əlillik haqqında:
Bura daxildir: onkoloji xəstələr, şəkər xəstələri

Təbii ki, kataloqdan istifadə zamanı bibliografin köməyinə, axtarışına ehtiyac vardır.

Qanunlarımızı öyrənmək” - adı altında məruzə, videokonfrans keçirmək olar.

Videoçarx –“Beynəlxalq əlillər günü” adı altında videoçarx təşkil etmək olar. Videoçarxda Əlillər günü ilə bağlı geniş məlumat vermək, bu günün yaranmasından, dünya ölkələrində həmin günün necə keçirilməsindən, əlillərə qayğıdan bəhs etmək olar.

Əlillər günü ilə bağlı –“**Fiziki qüsur- faciə deyil, mənəvi qüsurdan uzaq olaq**” adını deviz kimi götürmək və kitabxanada bu deviz altında guşə yaratmaq olar.

Qaranlıqda kitabxana:

Bura gözdən əlil insanlarla iş aiddir.

Gözdən əlil insanlarla necə iş qurmaq olar?

Kitabxanalarda görmə əngəlli insanlara kitabla xidmət işi təşkil olunarkən yenə də ilk öncə könüllülərin bu işə cəlb olunmasına, əlillərlə işləyən təşkilatlarla əlaqə qurulmasına diqqət etmək lazımdır. Həyata qəlbinin aynasından baxan belə insanları kitabxanaya cəlb etmək üçün müxtəlif formalarda tədbirlər keçirmək olar. Məsələn:

“**Əllərin sehri**” adı altında sərgi təşkil edib brayl nəşrlərin nümayiş olunmasına diqqət etmək. Həmçinin bu insanlarrın kitabxanaya **ekskursiyasını** təşkil etmək olar. Artıq gedişat müddətində onlara sərgi haqqında məlumat verilməli və onların brayl nəşrlərlə tanışlığına şərait yaradılmalıdır.

“**Ürəyinlə eşidib, dinləmək**” bu ad altında səsli hekayələr, şeir dəqiqələri təşkil etmək olar.

“**Özünü kəşf et**”- Əlil insanlarda bacarıqlarının üzə çıxarılmasında onlara kömək olmaq

“**Uğura doğru sərbəst**”- Həyatda qüsurlu olan bu insanlardan elələri var özünə güvən nəticəsində müəyyən bir sahədə özlərini təsdiq etməyi bacarıblar. Həmin insanlarla görüşlər təşkil etmək olar. Bu görüşlər özünə inam hissini aşılamaq, uğura doğru sərbəst getmək üçün irəliyə bir addım deməkdi.

“**Ağ kitab**” - Bu ad altında Brayl nəşrlərin təbliğinə yer vermək, kitabxananın fondunda olan həmin nəşrləri təqdim etmək olar. Həmçinin mütəxəssislər, yəni bu nəşrlərlə işləməyi bacaran insanları dəvət edib onların yardımından istifadə etmək mümkündür. Eyni zamanda müsabiqə də təşkil etmək olar. Təbii ki, mütəxəssislərin rəhbərliyi ilə. Məsələn dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin əsərlərinin oxunması üzrə müsabiqə keçirtmək olar.

Buklet: Səyyar sərgi zamanı keçiriləcək tədbirlərdən biri də bukletlər hazırlamaq ola bilər. Əlillərin cəmiyyətə inteqrasiyası haqqında məlumatları əks etdirən bukletləri kitabxanaya daxil olan oxucuların diqqətinə çatdırmaq olar. Buklet vasitəsilə əlil insanlara qarşı diqqət, qayğıya çağırışı etmiş olarıq. Bukleti “**Bu bizik**”, “**Bizi duyun**” adı altında tərtib etmək olar. Bukletdə nələr əks oluna bilər:

- **Əlillərin əmək hüquqları**
- **Bacarıqların inkişafı**
- **Əlillərlə bağlı yeni qərarlar**
- **Əlillərin mütaliəsi** və s.

Kitabxanaçı gözədən əlil insanlara dəstək üçün fəaliyyətini onlayn şəkildə qura bilər. Gözədən əlilləri maraqlandıran kiçik hekayələri səsləndirərək onların diqqətinə çatdırmaq olar. Və

yaxud hansısa bir ədəbiyyatın məzmunu haqqında səsli formada məlumat vermək olar. Bu işi qumaq üçün onlarla əlaqə yaradıb, onların fikirlərini öyrənmək lazımdır.

Uşaqlarla iş:

Bu gün Azərbaycanda 600 mindən çox əliliyi olan şəxs var və onların 70 mindən çoxu sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlardır. Əlil uşaqların dərnəklərə, kitabxanalara cəlb olunması onların cəmiyyətə inteqrasiyasını xeyli sürətləndirir.

“**Mən böyüyürəm, inanıram və heyrətləndirirəm**”- bu ad altında uşaqlarla qrup yaratmaq və müxtəlif səpkili tədbirlər keçirtmək olar.

Sərgi: “Uşaq hüquqları haqqında” konvensiya, “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu və digər bu səpkili sənədlər sərgidə əks oluna bilər.

Müsabiqə - “Özünə inam” adı altında uşaqlar üçün müsabiqə təşkil etmək olar. Bu müsabiqəyə fiziki qüsurlu olub, fərqli istedadı olanlar, rəssamlığı, toxumağı bacaran, maraqlı əl işləri olan uşaqlar qoşula bilər.

Kitabxanaların ailə ilə işləməsi vacibdir. Bu zaman kitabxanaçı fiziki qüsurlu uşaqların fərdi xüsusiyyətləri, verdişləri, istedad və bacarıqları barədə daha çox məlumat ala və onun ailəyə dəstək baxımından daha çox imkanları ola bilər.

Uşaq və ailəyə dəstək planı:

- Uşaq və valideynlər haqqında məlumatlar
- Ailənin əlillik barədə məlumatlılıq səviyyəsinin nə dərəcədə olması
- Uşaq və valideynlərin baxışları, maraqları, ümidləri və istəkləri
- Uşağın güclü tərəfləri, bacarıqları və ehtiyacları
- Dərketmə qabiliyyəti
- Hissiyatı

Kitabxananın fiziki qüsurlu insanlarla qura biləcəyi iş:

- İnküziv təhsil alan uşaqlara kitab təbliği
- Hər bir kitabxanaçının qeydləri olmalıdır
- Kartotekada əlillər üçün məlumatlar toplanmalıdır.
- Xüsusilə uşaq kitabxanaları əlil uşaqlarda hansı istedadın olmağını aşkar etməli və gələcək tədbirlərdə onların bacarıqlarından da istifadə etməli.

Aşağıdakı şəkildə kartateka yaratmaq olar:

Şəxsi məlumatlar
Soyad
Ad
Ünvan
Doğum tarixi
Cins
Telefon nömrəsi
E-poçtu
Mən kiməm
İnsanlar məndə nəyi bəyənir?
Mənimlə necə ünsiyyət qurmaq və məni necə dəstəkləmək olar?
Mən nəyi xoşlayıram və nəyi daha yaxşı bacarıram?
Hal hazırda nə kimi məşğuliyyətim var?
Validənlərim mənim gələcəyimi necə görür?
Güclü tərəflər, ehtiyaclar

Kukla teatri - Uşaq kitabxanalarında fəaliyyət göstərən kukla teatrlarına gəlincə isə, fiziki qüsurlu uşaqlarla belə tamaşalar təşkil etmək olar. Hətta kuklarla işləməyi bacaran uşaqları da cəlb etmək olar. Ola bilsin uşaların içində bu sahədə istedadlı uşaqlar var. Onların da kitabxananın təşkil etdiyi tamaşalarda öz istedadlarını göstərməyinə şərait yaratmaq lazımdır. Və ən əsası o uşaqlarla əlil kimi rəftar edilməməli, istedadlı, içimizdən biri kimi yanaşmaq lazımdır. Bundan başqa əlillər üçün kreativ formada

teatr təşkil etmək olar. Hansısa bir personaj vasitəsilə, məsələn, “Cırtan” obrazında uşaqların kitabxanaya ekskursiyasını təşkil etmək olar. Kitabxanaya daxil olan uşaqları digər nağıl qəhrəmanlarının dili ilə də salamlamaq olar.

Virtual ekskursiyalar - Kitabxanalarda fiziki imkanları məhdud olan uşaq və yeniyetmələr üçün virtual ekskursiyaların təşkili həm aktual, həm də maraqlı ola bilər. Əsasən kitabxanada mövcud olan resurslar - kitab, qəzet, jurnal, onlayn - resurslar, audio kitablar, məlumat bazaları, habelə yaşadığımız regionda mövcud olan digər informasiya və intellektual mərkəzlər, eləcə də bir sıra mədəniyyət müəssisələri, muzeylər, tarixi abidələr haqqında təşkil edilən bu tədbir növü xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaq və yeniyetmələri maraqlandıra bilər.

Kitabxanalarda həmçinin kitabxanaya gəlmə imkanı olmayan fiziki qüsurlu insanlar üçün virtual sifariş, mətnlərin skanerləşdirilərək və ya fotosurətinin elektron poçt vasitəsilə çatdırılması və digər bu kimi elektron xidmətlər göstərilə bilər.

Kitabxananın fondunda yerləşən ədəbiyyatların təbliği:

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanların informasiyaya olan tələbatlarının tam və operativ təmin edilməsi üçün onların istifadəsinə yararlı olan fondların olması da zəruridir. Buna görə də kitabxanalarda kitab fondlarını komplektləşdirərkən görmə qabiliyyəti olmayan və zəif görən oxucu qruplarının istifadəsi üçün danışan kitabların (audio kitablara), Brayl əlifbalı kitabların, böyük şriftli nəşrlərin, eşitmə qabiliyyətini itirmiş və zəif eşidən oxuculara isə subtitrlı (kinofilm kadrlarının altında olan yazı) videoların və digər sənədlərin alınmasına diqqət yetirilməlidir. Həmçinin kitabxanalarda bu qəbildən oxucu qrupu üçün maraqlı ola biləcək əlillər haqqında yazılmış, onların həyatından bəhs edən ədəbiyyatları da fondan seçərək oxuculara tövsiyə etmək olar. Əlbəttə ki, bunun üçün kitabxanaçı fonda daxil olan ədəbiyyatla özü tanış olmalı və bu ədəbiyyatlardan hansında əlillərdən bəhs olunursa, bu insanların dünyasına rahatlıq gətirə bilərsə o ədəbiyyatları həm sərgiyə qoya, həm də tövsiyə edə

bilər. Kitabxanaçının üzərinə düşən vəzifələrdən önəmlisi ədəbiyyatın təbliği. Bu cəhətdən məsələn: “**Qaranlığı uzaqlaşdırmaq**” adı altında gözdən əlil insanlar üçün təqdim olunan ədəbiyyat sərgisi maraqlı ola bilər:

- **Belyayev A.** “Görünməyən işiq”
- **Bunin İ.** “Kor”
- **Hüqo** “Gülən insan”
- **Ostrovskiy N.** “Polad necə bərkidi”
- **Koralenko** “Kor musiqiçi”
- **Andersen Q. X** “Filosofik daş”

Bu qəbildən olan ədəbiyyatları sadəcə fiziki qüsurluların deyil, bütün oxucuların diqqətinə çatdırmaqla oxucuları ətrafında olan əlil insanlara qarşı daha diqqətli olmağa səsləmək olar. Belə əsərlərdən birini misal çəkək. Məsələn:

“Xoşbəxtlik nədir” hekayəsi

Uşaqlar üçün Reyhan Yusifqızının “Xoşbəxtlik nədir” adlı hekayəsinin müzakirəsini təşkil etmək, bu hekayə ətrafında sorğu keçirtmək olar. Sorğu vasitəsilə uşaqların öz ətrafındakılara nə dərəcədə diqqətli olduğunu, onların aralarında əlil uşaqlar varsa onlara münasibətlərini öyrənmək olar.

Bu hekayəni səsli formada səsləndirərək gözdən əlil uşaqların diqqətinə çatdırmaq olar.

“Xoşbəxtlik nədir” hekayəsini digər sağlam uşaqlara da tövsiyə etmək, onları yaxınlarında olan əlil insanlara daha diqqətli olmağa səsləmək olar.

Nüşabə Məmmədli “Zəngülə” əsəri

Qarabağ mövzusunda yazılmış bədii əsərlər sırasında özünəməxsus yeri olan bu romanda əsirlikdən qəribliyə düşən, burada da tələsikliyən əsiri olan gənc bir azərbaycanlı qızının iztirabları, müharibə nəticəsində əlillik yaşamağı olmağı təsvir olunmuşdur.

Psixoloji ədəbiyyatların - da təsiri böyükdür. Bu baxımdan əlil insanlara onlara rahatlıq gətirə biləcək kitabları tövsiyə etmək

olar. Məsələn: Bryan Trenin “**Daxili intizamın gücü**” adlı kitabını fiziki qüsurlu insanlara təklif etmək olar. Gözdən əlil insanlar da bu kitabın youtube –də səsli formasından istifadə edə bilərlər. Onlar bu səsləndirməyə qulaq asdıqda mənəvi rahatlıq tapa bilərlər. Müəllifin işlətdiyi “Uğursuzluq seçim deyil” və yaxud “Nə olursun, təslim olmayacağına söz verin” fikirləri onlara stimül vermiş ola bilər.

Təqvimdə əlillərlə bağlı günlər: Kitabxanada hər il əlamətdar günlərlə bağlı təqvim tərtib olunur. Bu təqvimdə əlillər, fiziki qüsurlu insanlarla bağlı beynəlxalq günlərin olmasına da diqqət etmək olar. Bu qəbildən aşağıda verilmiş siyahını diqqətinizə çatdırırıq:

DIQQƏT EDİN:

- **4 Fevral** - Ümumdünya Xərçənglə Mübarizə Günü.
- **8 Fevral** -Beynəlxalq Epilepsiya Günü
- **15 Fevral** -Dünya Uşaq Xərçəngi Günü
- **29 Fevral** -Nadir Xəstəliklər Günü
- **21 Mart** -Dünya Daun Sindromu Günü
- **24 Mart**- Dünya Vərəmlə Mübarizə Günü
- **2 Aprel** - Dünya Autizm Məlumatlandırma Günü
- **7 Aprel** - Dünya Sağlamlıq Günü
- **17 Aprel**- Dünya Hemofiliya Günü
- **25 Aprel** -Dünya Malyariya Günü May
- **05 may** – Beynəlxalq əlillərin hüquqlarını müdafiə günü
- **8 May** - Beynəlxalq Talasemiya Günü
- **13 İyun** - Beynəlxalq Albinizm Məlumatlandırma Günü
- **28 İyul** - Ümumdünya Hepatit Günü
- **22 Sentyabr** -Ümumdünya Xroniki Miyeloblast Leykoz Günü
- **24 Sentyabr** -Beynəlxalq Lal-karlar Günü
- **8 Oktyabr** - Dünya Görmə Günü
- **09 oktyabr** – Gözdən əlillər günü
- **10 Oktyabr** Dünya Psixi Sağlamlıq Günü
- **13 Noyabr** - Beynəlxalq Gözdən Əlillər Günü
- **14 Noyabr** - Ümumdünya Diabet Günü Dekabr
- **3 Dekabr** -Beynəlxalq Əlillər Günü

Təqvimdəki bu günlərlə bağlı müxtəlif tədbir formalarını keçirmək olar:

İlk növbədə biblioqrafiya işi aparmaq olar. Belə ki, axtarış nəticəsində əlillərlə bağlı ədəbiyyat, dövrü mətbuatda gedən məlumatların kartotekasını yaratmaq olar.

Qarabağ əlliləri

Fiziki qüsurlu insanlar son dövrdə Azərbaycanda xeyli artıb. Bunun da səbəbi mənfur qonşularımız olan erməni daşnaklarının torpaqlarımızı işğal etməsi səbəbindən zaman-zaman baş verən silahlı münaqişələrdir ki, bunun da nəticəsində həm cəbhədə əsgərlər arasında, həm də həmin bölgələrdə yaşayan dinc əhalidən nə qədər insan, uşaq, qadın əlil olanlar var. İgid oğullarımız düşmənin hər həmləsini öz canları, qanları, sağlamlıqları bahasına dəf edərək böyük qələbəyə nail oldular. Bu insanları fərqləndirmək, onlarla tez tez görüşlər keçirmək, onların problemlərini səbirlə dinləmək, lazım gəldikdə görüşlərə psixoloqları, hüquqşünasları dəvət etmək olar. Çünki onlar öz sağlamlıqlarını vətən uğunda itirərək, ölümün gözüne dik baxanlardır.

Pandemiya dövründə oxuculara göstərilən xidmətlər sırasında onlayn xidmət daha çox vacib oldu. Bizdən asılı olmadan düşdüyümüz vəziyyət bizlərə bu xidmətin üstün cəhətlərini də öyrətdi. Nəzərə alsaq ki, əlil insanların əksəriyyətinin kitabxanaya gəlməsi mümkün deyil, ona görə də onlayn xidmətin imkanlarından istifadə etməyi davam etməliyik. Uşaqlara vətənpərvərlik hissini aşılamaq üçün qazilərimizlə oxucuların tez tez görüşlərini təşkil etmək, onlara suallar vermək, təşkil olunan görüşlərdə onların döyüş yollarını dinləmək olar. Bu dediyimiz kimi həm uşaqlara vətənpərvərlik hissi aşılamaq, eyni zamanda əlil olmuş qazilərimizin hər zaman yanlarında olduğumuzu və onlarla fəxr etdiyimizi hiss etdirmək baxımından faydalıdır.

Əlil insanlara diqqət, qayğı və həssaslıqla yanaşmaq bu gün, yeni reallıq dönməsində xüsusilə önəmlidir. 44 günlük Vətən müharibəsində erməni işğalçıları üzərində xalqımızın qələbəsi həm hərbiçilərimizin, həm də dinc əhali arasında bir çox soydaşlarımızın canı və qanı hesabına əldə edilib. Taleyinə əlillik

yazılmış həmvətənlərimiz var. Biz onlara xalqımıza yaşatdıqları Qələbə sevincinə görə minnətdarıq. Onların sağlamlıq durumuna görə bizdən fərqli olduqlarını vurğulamamalı, kimsəyə möhtac olduqlarını hiss etdirməməliyik. Dərk etməli və etdirməliyik ki, əlillik fiziki qüsurlu – faciə deyil, faciə - mənəvi qüsurlu olmaqdır. **Bəşər tarixində fiziki qüsurlu dahi şəxsiyyətlər**, yüksək intellekt, dərin zəka və böyük istedad sahibləri çox olub. Onlar fiziki qüsurlarına baxmayaraq, nəinki, ruhdan düşməyib, hətta, dünyada məşhur olmağa nail olublar. Belə məşhurlardan bir neçəsini diqqətə çatdırmaq:

İngilis fizik-nəzəriyyəçisi, kvant kosmologiyasının banisi Stiven Hokinq, alman bəstəkarı Lüdviq van Bethoven, amerikalı prezident Franklin Ruzvelt, ispan yazıçısı Migel de Servantes, paralimpiya oyunlarının qalibi Oskar Pistorius, amerikalı musiqiçi Stivi Uander, fransalı tiflopedaqoq və ixtiraçı Lui Brayl, irlandiyalı rəssam və şair Kristi Braun, tanınmış səhnə ustaları Andrea Boçelli, Sara Bernar... Bu siyahını uzatmaq da olar. Məsələn, məşhurlardan bir neçəsinin həyatı haqqında qısa məlumatı diqqətə çatdırmaq:

Silvestor Staloni – anadan olanda həkimlər onun simasının iflic keçirdiyini və çənə hissəsində yaranmış problemdən danışdığına qüsurların olacağını vurğulayıblar. Amma bu da aktyorun 50-dən çox filmə çəkilməyinə mane olmayıb. O, daha çox “Rembo”, “Rokki” kimi məşhurlaşmış. Burada isə ona siması deyil, əzələlərinin möhkəm olması kömək edib.

Stiven Xoker – 21 yaş olarkən iflic keçirib və həkimlər ona yaşamağı üçün cəmi iki il vaxt qoyublar. Həmin vaxtda Oksford universitetində oxuyan Stiven, nəinki, təhsilini davam etdirib, eyni zamanda nəzəri fizikanın əsasını qoyub.

Viktoriya Modesta – ilk bionik müğənni adlandırılır. Onun doğuşdan sonra aldığı zədəyə görə, ayağının biri amputasiya edilib. Lakin Viktoriya ruhdan düşməyib və bu qüsurlu özünün yaradıcı üstünlüyü adlandırır. İndi Viktoriya məşhur jurnalların üz qabığına çəkilən müğənnilərdəndir.

Marli Metlin – yeganə kar aktrisasıdır ki, ən yaxşı qadın obrazına görə, “Oskar”a layiq görülüb. O, “Uşaqlar Allahdan da üstünlürlər” kinosunda oynayır. Bundan başqa, bir sıra seriallara da çəkilib.

Nik Buyçiq - əzələlərinin olmamasından əziyyət çəkir. Anadangəlmə olan bu xəstəlik onu həyatdan küsdürməyib, əksinə, daha güclü olmağına səbəb olub. Nik ailə də qurub. Eyni zamanda bir çox kitabların müəllifidir.

Bu məşhur insanlar haqqında videoçarx hazırlayıb əlillərlə keçirilən tədbirdə təqdim etmək olar. Çünki dünyaca məşhur olan bu insanlar öz fiziki qüsurlarına baxmayaraq dünyada tanına biliblər.

Eyni zamanda Azərbaycanda da belə iradəli insanlar az deyil. Məsələn:

Elşən Rizvanlı - Fiziki qüsurlu idmançı Elşən Rizvanlı 215 kilometr məsafəni əlil arabası ilə qət edir. Elşən Rizvanlının əsas məqsədi fiziki qüsurlu insanların nə dərəcədə iradəli olduqlarını bir daha nümayiş etdirmək və əlil insanların cəmiyyətə daha sıx inteqrasiyasına dəstək olmaqdır.

Cavid Eyyubov - Fiziki qüsurlu olmasına baxmayaraq, istedadına, qabiliyyətinə arxalanan C.Eyyubov əsl sənətkar kimi yaşayır, yaradır, istedadını nümayiş etdirir. Həmçinin Respublikada keçirilən sərgilərdə böyük qürurla iştirak edir. Azərbaycanın zəngin musiqisini təbliğ edərək musiqi alətlərimizin kiçik maketlərini hazırlayır. Göyçay narının da maketini hazırlayan Cavid insanların daha çox bu əl işinə önəm verdiyini bildirir.

Samir İmanov - Əlilliyi olan insanlardan kitab yazan yeganə şəxs . "Özünlə fəxr et" və "Mənim hədəfim" kitablarının müəllifidir. Bu vaxta kimi Azərbaycanda əlillik haqqında roman yazan olmamışdı. Kitabda baş qəhrəmandan tutmuş bütün personajların əlilliyi var .

İlham Əzizağa oğlu Zəkiyev- Azərbaycan paraolimpiyalı cüdoçu, ikiqat Paralimpiya Oyunları çempionu (2004, 2008), ikiqat dünya çempionu (2007, 2010) və yeddiqat Avropa çempionu (2005, 2007, 2009, 2011, 2013, 2015, 2017), 2015 Avropa Oyunları çempionu, Azərbaycanın Əməkdar idman ustası, 6-cı dan sahibi, Qarabağ müharibəsi əlili və qazisi. "Şöhrət" ordeni (2 dəfə) və "Tərəqqi" medalı ilə mükafatlandırılmışdır. 2008, 2012 və 2016-cı Yay Paralimpiya Oyunlarında Azərbaycanın bayraqdarı olub. 1999-cu ildə cəbhə bölgəsində İlham Zəkiyev

snayperlə başından vurulduqdan sonra görmə qabiliyyətini itirmiş və bundan sonra cüdo ilə ciddi məşğul olmuşdur. İlham Zəkiyevlə görüş keçirmək olar. Bu görüşü onlayn da etmək olar.

“Öz qaranlıq dünyasını işıqlandıran adam” adı altında keçiriləcək görüş bir qrup Qarabağ əlilləri ilə birgə təşkil oluna bilər.

İlham Zəkiyevlə görüş əlillərə nə verə bilər?:

- Özünə güvən və motivasiya
- Yaşamağa həvəs, həyata inam
- Gələcəyə, arzuların reallığına ümid

Tədbirdə İlham Zəkiyev haqqında çəkilmiş **“Gənclik həyatı”** filmi də nümayiş oluna bilər.

Öz qabiliyyəti, istedadı ilə dünyaya səs salan belə insanlarımız az deyil. Fiziki qüsurlarına baxmayıb uğur qazanan bu fərdlər digər əlillər üçün örnək olaraq onlara heç bir halda ruhdan düşməməyi, mübarizə apararaq həyata tutunmağı öyrədir. Öz daxili dünyasından közərən intəhasız işığa doğru yol alan, sonsuz ümidlərlə gələcəyə baxan mətin iradəli bu insanlar sağlam insanlardan fərqlənmədiklərini sübut edirlər. Sübut edirlər ki, əslində, bunlar zahiri əlillikdir. Gerçək əlillər iradəsiz, aciz, yaşamaq üçün hər cür cəhddən, zəhmətdən, çalışqanlıqdan imtina edənlərdir. Gerçək əlillik başqasına yük olmaq və bunun fərqi nə varmamaqdır.

Qeyd: Azərbaycanda kifayət qədər kitabxananın olduğu məlumdur. Amma gözdən əlillər üçün ölkə üzrə cəmi bir kitabxananın fəaliyyət göstərdiyini çoxumuz bilmirik. Mədəniyyət Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanası gözdən əlil insanlar üçün bir məktəb rolunu oynayır, onların cəmiyyətə inteqrasiya olunmasında böyük əhəmiyyət daşıyır. Sözügüdə kitabxana “Gənclik” metrosunun üzərində, doqquzmərtəbəli binanın zirzəmisində yerləşir.

Ədəbiyyat

1. Коновалова, М.П. Инвалид – общество – библиотека: учебно-методическое пособие /М.П.Коновалова.- Москва: Либерейя-Бибинформ, 2006.- 136 с.
2. <https://www.youtube.com/watch?v=qs9LSYHUQGk>
3. <https://yandex.ru/search/?text=Fiziki+q%C3%BCsurlu+insanlar&lr=105888&clid=2039342>
4. https://az.wikipedia.org/wiki/Respublika_G%C3%B6zd%C9%99n_%C6%8Flill%C9%99r_Kitabxanas%C4%B1
5. Mənsimov, E. Əlillərin cəmiyyətə inteqrasiyasında Gözdən Əlillər Kitabxanası mühüm rol oynayır /E.Mənsimov //Azərbaycan.-2014.-2 noyabr.-S.7